

«Expo Archive»

Las Exposiziuns naziunals svizras dal 1883 al 1964

■ Las Exposiziuns naziunals svizras en il medem mument in spievel da l'istorgia contemporanea, in'expoziun da products e prestaziuns ed en divers secturs adina pli savens era ina preschentaziun da problems e difficultads dal pajais. En vista a l'Expo.02 ha la «SRG SSR idée suisse» gi realisà la pagina d'internet «Expo Archive» che preschenta curtamain tut las anteriuras Expoziuns naziunals da la Svizra: il 1883 a Turitg, il 1896 a Geneva, il 1914 a Berna, il 1939 a Turitg ed il 1964 a Losanna.

Turitg 1883: naginas statisticas

L'emprima Expoziun naziunala da l'industria, dal mastergn e da l'agricultura svizra ha gi lieu sin il Platzspitz a Turitg en in temp da naziunalissem creschent. 1,75 milliuns entradas en vegnidas vendidas per quest'expoziun. La Confederaziun ha profità da l'expoziun per render attent il public a l'impurtanza da las scolas.

Anc in onn avant aveva ella subì ina ferma terrada a chascun da la votaziun davart la revisiun da la

lescha vertenta. Las dumondas da la subvenziun da la scola, dals stipendis e da la perscrutaziun scientifica en vegnidas regladas pir en cumpletaziuns a la constituziun federala.

Il 1883 en bleras regiuns champestras sa dustadas cunter ina preschentaziun positiva da la scola obligatoria. La finala en vegnids publicitgads ils resultats dals examens a las scolas da recruits. Ils recruits da Basilea, nua ch'ìls magisters gudagnavan diessch giadas dapli che lur collegas dal Vallais ed instruivan classas pli pitschnas ch'en il chantun da muntogna, han reussì bler meglier l'examen che lur camarats dal Vallais.

A l'Expoziun naziunala dal 1883 n'eran lubids nagins products esters. I sa tractava d'ina expoziun puramain svizra che vuleva promover la cultura d'ina conscienza naziunala anc sutsviluppada ma er la vendita ed il commerzi. L'Expoziun naziunala a Turitg ha attratg 6000 expositors.

Per l'emprima giada è daventada evidenta la mancanza d'indicaziuns statisticas. Las visitadoras ed ils visitaders avessan gugent savi dapli davart las cifras d'export da l'industria da textilias e d'uras.

Per tscherts expositurs era la participaziun a l'Expoziun naziunala er ina ristga, perquai ch'ina giuria deva notas als products e crititgava entiras branschas. Tenor la giuria na satisfaschevan per exempel l'agricultura, l'industria da saida e l'artisanat betg pli a las pretenziuns dal temp. Numerusas associaziuns da branschas, sco «l'Associaziun da la pressa svizra» u «l'Associaziun dals ustiers ed hoteliers svizzers», en vegnidas fundadas suenter l'Expoziun naziunala dal 1883.

Cun l'avertura dal tunnel dal Gottard in onn avant era il Tessin s'avischinà a la Svizra. L'Expoziun naziunala ha fatg spezialmain referenza a las regiuns dal sid. La muntogna surmuntada ha er purtà novas visiuns. A Turitg è vegnì preschentà in project che vuleva render la Svizra navigabla davent dal Lai da Geneva fin al Lai da Constanza.

Geneva 1896: idilla e realitad

2,3 milliuns entradas en vegnidas vendidas a la segunda Expoziun naziunala svizra dal 1896 a Geneva. Tuttina ha ella fatg in deficit da 740 000 francs. La culpa n'è betg mo stada la via memia lunga per blers visitaders, mabain er la trid'aura durant la stad 1896.

Per l'emprima giada è in'Expoziun naziunala vegnida cumpletada cun in parc d'attraziuns che dueva carmalar ul-

Las bandieras da las 3000 vischnancas svizras. Impressiun da l'Expo 64 a Losanna.

terius visitaders. L'idea n'era betg nova: a l'Expoziun mundiala dal 1873 a Vienna han il Prater ed in vitg artificial cun idilla rurala consolà ils indigens per il nunsucces da lur Expoziun mundiala, marcada da l'erupziun da la colera e d'in crash a la bursa.

Ils puncts culminants da Geneva en stads il «Parc de Plaisance» ed il «Village suisse» cun ina muntogna artificziala, 56 chasas e 3523 abitants vestgids en ils pli differents costums dal pajais. Il vitg è daventà nunvolidamain il punct da cristallisaziun dals problems actuals dal pajais. Gia durant las lavurs da construcziun per questa illuziun da gip da l'Oberland Bernais (115 meters lunga e 18 meters auta) cun sias vatgas pasculantas hai dà differents chaumas. La Svizra aveva quatter fatschas: quella da la populaziun senza terren e dal proletariat e quella da la classa ritga urbana e dals proprietaris da blier terren. Las associaziuns dals lavurers a Geneva rinfatschavan als organisaturs che l'Expo rinforzia anc supplementarmain ils contrastes tranter la populaziun.

A Geneva ha il Departament da l'intern preschentà las statisticas che mancavan anc a Turitg. Grond interess han sveglià las mesiraziuns dal terren d'Alexander von Humboldt e las lavurs cartograficas da general Henri Dufour. Cun l'organiziun da l'Expoziun naziunala è la citad dal Rodan s'adressada per l'emprima giada conscientamain al rest da la Svizra. Sentiments patriotics han tschiffà ils Romands. L'interess per ils auturs da la Svizra tudestga è creschì. A l'entira riva dal Lai da Geneva en vegnids construids edificis en il stil da chalet idillic.

L'Expoziun naziunala è vegnida il dretg mument: la Svizra sa chattava en la guerra da duana ed ils politichers han profità da la chaschun per intimar la populaziun da cumprar products svizzers.

Sper il «Village suisse» è senza dubi il «Village noir» stà il clou da l'Expoziun naziunala. In um da fatschenta da Geneva ha «importà» 230 Sudanais ch'han abità in'entira stad en chamonas d'arschiglia. Er questa idea era vegnida realisada gia a chascun d'altres Expoziuns mundials.

Berna 1914: ils Romands cunter ils Svizzers tudestgs

Durant las preparativas per l'Expoziun naziunala svizra dal 1914 na regiva betg pli il medem spiert sco a Geneva. Il placat d'expoziun d'Emil Cardinaux è ve-

gnì critigà fermamain. Ma er l'architettura ha gritentà ils Romands. Il «style de Munich» cumprovava tenor els l'attaschament dals Svizzers tudestgs a la Germania.

Il clima curt avant l'emprima Guerra mundiala era marcà da l'opposiziun tranter la Frantscha e la Germania. La fatscha architectonica moderna dueva exprimer l'omogenitad da l'Expoziun naziunala. Er il «Village suisse» da Geneva cun sias chasas da tut las colurs e tut ils stils, è vegnì remplazzà tras in vitg bernais omogen. Enstagl kitsch vulev'ins mussar ina vita rurala datiers da la natira. Enstagl offerir da tut il plunder vendevan las dunnas en costums sulettamain objects artisanals prezios e capodovras da l'art puril ch'avevan chattà la grazia da la giuria.

En il plaun sura da l'ustaria «Zum Rössligarten» tocs d'Otto von Greyerz. Er auters commembers da la giuria dal teater sco Josef Reinhart e Hermann Hesse, ch'ha survegñi pli tard il premi Nobel, han contribuì a megliar la qualitat dal teater popular che Greyerz numnava ina maschaida terribla da «sgarschur» e da tuppadd penibla. Durant las preparativas per l'Expoziun naziunala svizra ha l'industria smanatschà cun in boicot. Il motiv era la posiziun critica dals mastergnants. Quels s'opponivan cunter l'industria chapitalista e vulevan tgirar oravant tut l'identitad svizra. Ina critica vehemeta ha er sveglià la posiziun da la regenza en favur dals lavurers, s'exprimida en la revisiun da la nova lescha davart las fabricas.

La finala en tuttina 8000 expositurs vegnids a Berna. 3,2 milliuns entradas vendidas han cumprovà in interess creschent per l'Expoziun naziunala. Ils 7 da fanadur ha er il retg da la Belgia visità l'expoziun. Igl è stà l'ultim temp senza quitads avant la mobilisaziun da 220 000 umens igl 1. d'avust. Il «Schwing- und Älplerfest» è vegnì spustà ed il directur Emil Locher ha ponderà da serrar l'Expoziun naziunala. Il Cussegl federal dentant vuleva cuntinuar la tradiziun ed ha chattà ina soluziun. La «fierra per la promoziun da l'export» è daventada in forum per rinforzar la conscienza naziunala dals cumpraders e dals consuments.

Turitg 1939: sa reunir per far curaschi

Il 1939 ha gi lieu l'Expoziun naziunala ch'è daventada il simbol da quest'occurrenza, la «Landi». 10,5 mil-

liuns bigliets en vegnids vendids a las cascas. Igl è stà l'expoziun «da la defensiuon spiertala dal pajais», quella ch'ha dà als Svizzers la forza da resister a la guerra. Da numerus pajais en vegnids giasts prominents: ils retgs da la Belgia e da la Spagna per exempel, numerus schefs da stadi, ministers ed auters dignitaris sco il Lord Mayor da Londra.

Tgi che vuleva passentar in mument senza ils uffants, als pudeva laschar en il «Kinderparadies». Là era ina tscherta Trudy Gerster – oz enconuschenta en l'entira Svizra sco «Märlifee» – gist vidlonder da sa far in num sco raquintadra d'istorgias. Tgi che vuleva ruassar in pau, pudeva seer sin sutgas d'aluminium perforà. Questas famusas sutgas da la Landi en oz puspe en vendita. Il lieu il pli popular era il vitget da la Landi. A la festa federala da costums en 160 000 visitadoras e visitaders stads preschents.

En il «Palais des attractions» procuravan Teddy Stauffer ed il legendar cabaret «Cornichon» per divertiment. Igl 1. da settember, il di da la mobilisaziun generala, è il dumber da visitaders da la Landi sa reduci cun in culp. Ma gia suenter 15 dis era la Landi puspe sa revegnida: davent da quel mument en ils Svizzers s'inscuntrads a las rivs dal Lai da Turitg per sa dar forza e far curaschi. «En quest temp difficil engrazia l'entir pievel a la providentscha d'avair rinforzà la conscienza da la naziun cun l'Expoziun naziunala», ha declerà en quest connex il fundatur da la Migros, Gottlieb Duttweiler.

Losanna 1964: duas ideas, ina Expo

Markus Kutter, Lucius Burkhard e Max Frisch han preschentà in prelude d'ideas per in'Expoziun naziunala gia il 1955. En il cudeschet «Achtung: die Schweiz» han els proponì da betg exponer il pajais en numerus pavigliuns mabain en ses ambient natiral, en in'endregta citad cun caracter da model che vegniss construida a la riva d'in lai en Svizra romanda. Suenter ina vasta debatta publica han ins decidì d'organisar in'Expoziun naziunala tradiziunala ch'ha avert sias portas ils 30 d'avrigl 1964 a Losanna. Era a las rivs dal Lac Léman en vegnids vendids passa 10 milliuns bigliets.

A l'Expo 64 è il medium film vegnì applitgà per l'emprima giada a moda offensiva e creativa. En il project «La Svizra en il spievel» en vegnids preschents tsching films curts davart differentas tematicas da la vita da mintgadi. La «Voie

Suisse» correspundeva a la «Route des sommets» da la Landi a Turitg. Las bandieras da las 3000 vischnancas svizras en restadas a tut ils visitaders en buna memoria.

Per discussiuns animadas ha procurà il project «Gulliver» tenor l'erox ord la plima da Jonathan Swift. La finamira da quel era da sviluppar a maun d'ina retschertga sociologica in maletg multifar da la societad. 310 dumondas duevan gidar a survegnir in maletg uschè exact sco pussaivel. En ina retschertga preliminar en vegnidas intervistadas 1240 persunas en 344 vischnancas. Las respostas en part stadas uschè sinceras che Hans Georg Giger, delegà dal Cussegl federal, ha intervegnì e reduci il catalog da dumondas da 310 sin 80. En il rom da la retschertga n'han ins destgà far naginas dumondas pli davart temas sco la speculaziun da terren, il monopol da las medias, la refusaziun dal servetsch militar, l'emna da 40 uras, l'interrupziun da la gravidanza, il dretg da domicil, l'armament nuclear, la participaziun da la Svizra a l'integraziun europeica ed il communissem. Tenor l'opiniun dal delegà federal Giger avess il project Gulliver pudì «dasar chauns che dorman».

Il medem è capità cun il gigant che beneventava ils visitaders en la zona centrala da l'Expo 64. Las ostessas da l'Expo 64 han distribuì als visitaders perplex «le carnet de Gulliver». Gulliver è sa preschentà cun blier umor ed als ha envidà da participar ad in giu da dudesch dumondas davart la vita da mintgadi, formuladas a moda ludica e simpatica: «Pon ins esser in bun Svizzer e mai ir a votar?», «Pon ins esser in bun Svizzer e levar a las 9.00 la damaun?». Il gigant, in'idea dal reschissur Charles Apothéoz, d'etnologs e sociologs, vuleva scuvrir – sco in ester – las caracteristicas da la moda da viver en Svizra.

Durant l'entira Expo en vegnids distribuìs plirs dieschmilli da quests questionaris. Ils visitaders han respundi las dumondas cun premura, saja quai en famiglia u tranter amis. Tschertins cumparegliavan ils resultats ed als curregivan puspe. Las respostas en vegnidas registradas, cumpladas e suenter analizadas grazia als emprims computers moderns.

Analog ad ina democrazia viva dueva il svilup da la retschertga vegnir actualisà cuntinuadamain sin grondas tavlas a l'entradada da la «Voie Suisse». Il sistem n'ha betg funcziunà. La direcciun è intervegnida, ed ils resultats n'en mai vegnids publicitgads, anzi, els en daventads l'object d'ina polemica en la pressa tranter il bab da Gulliver, la direcciun ed il represchentant da la Confederaziun a l'Expo, Hans Giger. Gulliver è restà en las regurdientschas da l'Expo 64. Per blers è el il gigant ch'è arrivà a Losanna-Vidy per emprender a conuscher ils Helvets. Auters han – pervi da la disputa davart il giu e dals resultats da la retschertga censurads – en memoria il gigant sco in ester plitost malvesi en il pajais dals Svizzers.

Igl era il temp da la Guerra freida. L'armada preschentava la «defensiuon totala dal pajais» en in refugì da betun en furma d'erizun ed il pievel viveva en las periferias anonimas da las citads grondas. La mentalitad da la societad era incrustada, ma suten cumenzava a buglir. Pauc onns pli tard, il matg 1968, è erutta la revolta dals students, ed il 1969 ha la «Nationale Aktion» da James Schwarzenbach lantschà l'emprima iniziativa xenofoba.

La preschentaziun:

«Expo Archive» – Las Exposiziuns naziunals svizras (www.expo-archive.ch)

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=987
www.chattà.ch